

6. Πλασκοβίτης Σπύρος. Το φράγμα / Σπύρος Πλασκοβίτης. – Αθήνα: Κέδρος, 1987. – 280 σ.
7. Ραφτόπουλος Δημήτρης. "Η πεζογραφία του ήθους" στο έργο του Σπύρου Πλασκοβίτη / Δημήτρης Ραφτόπουλος // Περιοδικό «Επιθεώρηση Τέχνης», Ιούνιος 1961. – Σ. 629.
8. Στεργιόπουλος Κώστας. Η μεταπολεμική πεζογραφία. Από τον πόλεμο του '40 ως τη δικτατορία του '67/ Κώστας Στεργιόπουλος. – Αθήνα: Σοκόλης, 1988. – 225 σ.

Гавришева Г.П.

УДК 821.133.1 1/7.07

ДО ПИТАННЯ ПРО РОСІЙСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ ПОЕЗІЇ АНДРЕ ШЕНЬЄ В ХІХ СТОЛІТТІ

Анотація. В статті представлена історія сприйняття поетичного спадку французького автора кінця XVIII ст. Андре Шеньє в Росії; висвітлюються деякі аспекти художнього перекладу його творів на російську мову. Центральне місце займає проблема реценції Шеньє О.С. Пушкіним: його надихала творчість французького поета, він був, по суті, його першим перекладачем в Росії. Серед інших відомих російських перекладачів поезії Шеньє в XIX столітті - Є. Баратинський, О.К. Толстой, І. Козлов, А. Фет.

Ключові слова: поетичний переклад, елегія, інтерпретація, лірика, художній образ.

Аннотация. В статье представлена история восприятия стихотворного наследия французского поэта конца XVIII в. Шеньє в России; освещаются некоторые аспекты художественного перевода его произведений на русский язык. Центральное место занимает проблема реценции Шеньє А.С. Пушкиным: его вдохновляло творчество французского поэта, он был, по сути, его первым переводчиком в России. Среди других известных русских переводчиков поэзии Шеньє в XIX веке – Е. Баратынский, А.К. Толстой, И. Козлов, А. Фет.

Ключевые слова: поэтический перевод, элегия, интерпретация, лирика, художественный образ.

Summary. In the article one represents the history of the intellectual perception of the poetic heritage of the French poet of the end of the XVIII century André Chénier in Russia; some aspects of the belles-lettres translation of his work into Russian are highlighted. The central place belongs to the problem of Chénier's reception by A.S. Pushkin, who was inspired by the French poet's creative work and who, in fact, was his first translator in Russia. Among other most famous Russian translators and interpreters of the poetry by Chénier; in the XIX century there were E. Baratynskiy, A.K. Tolstoy, I. Kozlov, A. Fet.

André Chénier's poetic fate is irrepeatable in its high tragic character: he died on the scaffold during the time of the French Revolution of the XVIII century for two days before the end of the Jacobite terror.

His creative work chronologically belongs to the verge of XVIII- XIX centuries, though in character and content of his verses, and also due to the appearance of his first published collection only in 1819, - Chénier opens a new page in the french poetry of Romanticism and at once becomes the idol of the romanticists.

Pushkin's interest to Chénier's poetry underwent several stages. Beginning from 1820 the Russian poet was charmed by his poetry, opens it for himself, does not lose the interest to his creative work till the end of his life.

The last translation dates back to 1835. The analysis shows that Pushkin was not a translator in the direct meaning of this notion his interpretations can be named peculiar poetic variations on the basis of the verses by Chénier. Pushkin takes in the poetry by Chénier only those motives and images, which correspond to his own poetic world view.

Key words: poetic translation, elegy, interpretation, lyrics, belles-lettres image.

Актуальність та новизна проблеми перекладів поезії французького елегіка кінця XVIII століття Андре Шеньє (1762-1794) можна обґрунтувати в першу чергу своєрідністю самого характеру поетичної творчості цього автора, глибиною її філософського змісту, яка поєднується, в той час же, з тонким ліризмом та завершеністю форми. Поет зумів в своїх віршах з'єднати ліризм з гуманістичними ідеями доби Просвітництва, що було для французької поезії цього періоду новою тенденцією. В той час же, в його віршах вже присутнє передчуття нового напрямку – романтизму, одна з головних рис якого полягає в тому, щоб передати відчуття багатогранності світу через емоційний стан ліричного героя. Така багатогранність творчості Шеньє робить її цікавим об'єктом літературознавчих досліджень, а тим більше – в царині художнього перекладу, що є основною метою цієї наукової розвідки.

Поезія Андре Шеньє займає особливе місце в історії французької літератури, відрізняючись неповторною для своєї доби художньою своєрідністю, новаторським характером змісту, форми та поетичної стилістики, проте, творчість цього французького поета, як і її перекладацький аспект, залишаються недостатньо висвітленими в науковій літературі, хоча, поза сумнівом, вони заслуговують на більш детальне і глибоке вивчення [13].

Андре Марі Шеньє прожив зовсім недовге життя. Відомо, що він загинув на ешафоті, страчений яacobінцями у віці 31 року під час Великої французької революції XVIII століття, всього за два дні до закінчення яacobінського терору і смерті самого Робесп'єра, – ніби остання жертва за всіх мучеників. Поетична доля Андре Шеньє неповторна у своїй високій трагічності. Свої останні вірші він пише у в'язниці, чекаючи на смертний вирок. Надзвичайну силу духу виявляє він і перед лицем смерті. За життя сучасники, крім декількох найбільш близьких друзів, не знали про його поетичне обдарування. І лише чверть століття після загибелі на ешафоті вперше виходить з друку у 1819 р. збірка віршів поета, видавцем якої став Анрі де Латуш [14]. З появою цієї книжки Шеньє відразу ж постає кумиром романтиків.

Таким чином, Андре Шеньє хронологічно ніби належить минулому XVIII століттю, точніше рубіжу XVIII та XIX століть. Але за характером та змістом своєї творчості, і навіть завдяки самому факту появи його першої опублікованої поетичної книжки у 1819 р. - Шеньє відкриває нове століття і нову сторінку у французькій поезії. Всі антології французької поезії XIX століття починаються саме з віршів Андре Шеньє [4]. З цього приводу цілком справедливою характеристику дає В. Блюменфельд: «Можна сказати, що Андре Шеньє був одним єдиним поетом найбільш непоетичного століття у французькій літературі» [2, 3]. Римована проза з перифразами легко уважалася поетичним мистецтвом. Поезію Андре Шеньє з цієї причини культурний світ Франції зустрічає як прикмету та провіщення змін у мистецтві, після класицизму разом із Шеньє французька поезія відкриває для себе внутрішній світ людини, світ чуттєвої індивідуальної дійсності. Романтики, серед яких і російські, створюють на честь Шеньє вірші (Гюго, Вінї, Мюссе, Пушкін).

Протягом наступних 1820 - 1830-х рр. Шеньє стає предметом роздумів та дискусій, залишаючись значною поетичною фігурою у французькій та європейській поезії. Критики відзначають, що в його творчості найбільшого розквіту набуває жанр елегії лірико-філософського змісту. Його вважають, з одного боку, поетом-класиком, а в той же час - передвісником нової поезії. Відомий французький літературний критик Шарль Сент-Бев називає його «предтечею романтизму». Проте романтизм Шеньє цілком нової якості: йому непритаманний песимізм; він не шукає натхнення в минулому; його покликання полягає в тому, щоб знайти поетичну виразність, поетичне втілення у сучасності. На думку Ш. Сент-Бева, Шеньє належить до тих самотніх постатей в історії літератури, які з'являються на рубежі двох епох, не належачи жодній з них і віддзеркалюючи на собі особливості їх обох [7].

Стосовно питання літературних рецепцій, впливів, інтерпретацій або перекладів поезії Шеньє, слід відзначити, що російська література XIX століття, починаючи з О.С. Пушкіна, розвивала і збагачувала традицію сприйняття поетичної спадщини Шеньє. Пушкіну взагалі належить особливе місце у розвитку французьких літературних рецепцій та впливів, на що звертають увагу, зокрема, такі знані вчені, як Б.В. Томашевський [8], Є.Г. Еткінд [12], З.І. Кірнозе [3] та ін. Широко відомі його переклади та наслідування Вольтера, Е. Парні, П. Меріме. Пушкін високо цінував поезію Андре Шеньє. Відкривши для себе цього поета у 1820 р., він не розлучався з його віршами і в Петербурзі, і на Півдні, і в Михайлівському. Шеньє залишався його найулюбленішим поетом до кінця життя.

Відомий літературний критик В.Г. Белінський відзначав, що Шеньє можна вважати по відношенню до Пушкіна учителем давньої класичної поезії [1, с. 45]. І.С. Тургенєв з цього приводу писав, що чимало антологічних віршів Пушкіна перекладено ним з Шеньє. Сам Пушкін підкреслював, що Шеньє «... справжній грек ... з класиків класик» у тому сенсі, що він не просто вводить у свою поезію класичний матеріал, але передає дух і своєрідність античної культури, вміє виразити світогляд древніх [11, с. 266].

Інтерес Пушкіна до поезії Шеньє пройшов декілька етапів. Спочатку французький поет викликає захоплення своїми елегіями та антологічними віршами. Пушкін мав можливість познайомитися з першим виданням Латуша віршів Шеньє ще в Петербурзі в кінці 1819 р. Але по-справжньому він відкрив для себе французького поета влітку 1820 р. в Гурзуфі, під час перебування у Криму на запрошення сім'ї Раєвських, отримавши в подарунок від свого друга М.М. Раєвського - молодшого книгу віршів Шеньє. Починаючи з 1820 р., Пушкін захоплюється мотивами його поезії, окремими поетичними образами, а згодом і перекладає Шеньє в різні періоди життя і творчості. У 1826 р. була надрукована поетична збірка Пушкіна «Подражание древним» («Наслідування древніх»). Під цією загальною назвою було об'єднано антологічні вірші Пушкіна, мотиви яких були сприйняті ним завдяки французькій поезії.

В одному із ранніх пушкінських віршів кримського періоду - «Дорите» (1820) («Я верю: я люблю, для серця нужно верить») - зустрічається мотив, який є точною цитацією із ХХУ елегії Шеньє:

И ласковых имён младенческая нежность [5, с. 233]

Ed des noms caressants la mollesse enfantine [1, с. 15].

В цьому випадку мова йде про сприйняття Пушкіним окремого образу, поетичного рядка, вдале включення його у власний вірш завдяки авторському переосмисленню.

Пізніше Пушкін звертається до власне перекладів віршів або їх значних фрагментів. Першим пушкінським перекладом поезії Шеньє вважається вірш «Внемли, о Гелиос, серебряным луком звенящий» (1823) [1, с. 325-326]. Написаний також під час перебування на Півдні, цей вірш Пушкіна є перекладом еклоги Шеньє «L'Aveugle» («Сліпець») («Dieu donc l'arc est d'argent») [10, с. 146]. Загальний обсяг поетичного оригіналу Шеньє – триста віршованих рядків. Пушкін переклав перші двадцять п'ять рядків, а саме - вступну частину буколіки, зміст якої відображає своєрідним чином наданий портрет Гомера, сліпого поета - співця. Він потрапляє на берег моря, де його радо зустрічають пастухи. Особливість перекладу Пушкіна полягає у тому, що римований дванадцятискладовий олександрійський вірш оригіналу замінено гекзаметром. На думку фахівців з віршування (Є.Г. Еткінд, Б.В. Томашевський та ін.), Пушкін вирішив перекладати ідилію Шеньє гекзаметром, намагаючись, вірогідно, трактувати гомерівську тему віршем Гомера і, таким чином, повернути античному сюжету його аутентичний ритм. Цей намір уявляється цілком логічним ще й з тієї причини, що французька система віршування не має гекзаметра і не може його відтворити, що обумовлюється структурними особливостями французької мови, її аналітичним строем [10, с. 595].

Наступний вірш Пушкіна, написаний у Михайлівському, - «Ти вянешь и молчишь, печаль тебя снедает» (1824) [6, с. 23-24] - є перекладом однієї з елегій Шеньє - «Jeune fille, ton soeur avec nous veut se taire» [10, с. 144]. Він був надрукований у збірнику 1826 р. з авторською позначкою «Наслідування Ан. Шеньє». Високо оцінюючи цю елегію, В.Г. Белінський пише: «Це сама чарівність, сама грація, сповнена душі та ніжності, пристрасна та «приваблива» («пленительная»), вживаючи найулюбленіший епітет Пушкіна!» [1, с. 32]. У Михайлівському Пушкін перекладає із Шеньє вірш «Близ мест, где Царствует Венеция златая» (1827) [6, с. 104-105] - «Près des bords où Venise est reine de la mer» [10, с. 150]. І в оригіналі Шеньє, і в пушкінському перекладі композиційною домінантою є порівняння поета з венеціанським співцем - гондольєром. Слід зауважити, що образ поета - співця займає важливе місце в ліриці обох авторів і заслуговує на окремих компаративний аналіз.

Крім того, в Михайлівському Пушкін розпочав перекладати ще один вірш Шеньє - його буколіку «La mort d'Hercule» («Смерть Геракла») [10, с. 148], яка починається словами «Oeta, mont ennoblí par cette nuit ardente» - у Пушкіна - «Покров, упитанний язвительною кров'ю» [6, с. 273]. В основу цього вірша положено сюжет античного міфу про Геракла та його мученицьку смерть - самоспалення. Переклад цього вірша Пушкіним має цікаву історію: розпочавши переклад у 1825 р., він переклав тільки вісім рядків. Через десять років, вже в Петербурзі, приводячи в порядок свої записи, Пушкін знаходить старий рукопис і знов повертається до цього вірша Шеньє, закінчивши повністю його переклад за півтора роки до своєї смерті. Цей епізод творчої біографії Пушкіна ілюструє його постійний інтерес до поезії Шеньє, який не згасав протягом всього життя.

У 1825 р. Пушкін написав вірш «Андрей Шеньє» [6, с. 44-49], який відразу ж став відомим. В ньому автор прекрасно і вірно відтворює образ свого улюбленого поета, засудженого на смерть. Епіграф французькою мовою взятий із вірша Шеньє «La Jeune Captive» («Молодая узниця») [9, с. 230-232] створеного ним у в'язниці незадовго до смерті.

Це історія молодої чарівної дівчини, яка також чекає смерті разом з іншими ув'язненими, і з якою поет спілкується. Героїня прощається зі своїми надіями, з молодістю. Думки про смерть на світанку життя нестерпні. Поет всім серцем співчуває, поділяючи її страждання: він ще сам зовсім молодий.

Ainsi triste et captif, ma lyre toutefois s'éveillait [9, с. 232]

Так, коли я був засмучений і ув'язнений,

Ліра моя все одно пробуджувалась ... [6, с. 48-49].

Всі примітки до елегії «Андрей Шеньє», в яких мова йде про останні хвилини життя поета - страждальця, зроблені Пушкіним французькою мовою і переписані ним із видання Латуша [6, с. 48-49].

Comme un dernier rayon, comme un dernier zéphir –

Anime le soir d'un beau jour,

Au pied de l'échafaud j'essaie encore ma lyre

(Les derniers vers d'André Chénier) [9, с. 232]

Як останній промінь, як останній подих вітерця

Оживляє згасаючий вечір прекрасного дня,

Так біля ешафоту я ще настроюю свою ліру

(Див. Останні вірші Андре Шеньє)

Пушкін у своїй елегії присвоює французькому поетові російське ім'я *Андрей*, підкреслюючи цим його близькість до російського читача. Більша частина пушкінської елегії «Андрей Шеньє» була заборонена цензурою. Заборонені вірші, звучали актуально після подій на Сенатській площі в грудні 1825 р. Рукописні копії мали підзаголовок «На 14 грудня» і поширювались на початку 1826 р. В зв'язку з цим було розпочато політичну справу. Пушкін змушений був давати пояснення, про які саме історичні факти французької революції йдеться у монолозі Шеньє. Справа закінчилась лише влітку 1828 року, але за поетом було встановлено таємний нагляд. В зв'язку з цим він пише вірш «Предчувствие» (1828) («Снова тучи надо мною собралися в тишине») [6, с. 130].

Таким є короткий огляд сприйняття Пушкіним поезії Андре Шеньє та історії деяких його перекладів французького поета. На думку Є.Г. Еткінда, Пушкін не був перекладачем в повному розумінні цього поняття і займався перекладом випадково, відтворюючи лише ті вірші і поетичні образи, які його чимось вразили. Але створений ним реалістичний метод в цій царині дав можливість поетичному перекладу виділитися в особливий літературний жанр, а поетам, які займалися перекладом, усвідомити себе професіоналами [12, с. 28]. Справа в тому, що до Пушкіна в європейській літературній і перекладацькій традиції була поширена думка, що вірші неможливо перекладати віршами, а лише давати порядковий дослівний прозовий переклад. Такої точки зору, наприклад, дотримувався Проспер Меріме. Після Пушкіна традиція поетичного перекладу набуває нового, більш сучасного характеру.

Після Пушкіна кількість російських поетів перекладачів, що звертаються до поезії Андре Шеньє, зростає. Досить назвати серед найбільш відомих і найкращих його перекладачів інтерпретаторів у XIX столітті таких поетів, як М. Гнедич, Є. Баратинський, А. Фет, О. Апухтін [6]. Менш відомі як перекладачі Шеньє російські поети І. Бек, Авр. Норов, Д. Глебов, В. Туманський, Н. Шибасєв, В. Любич-Романович. Проте вони також зробили певний внесок у справу перекладу французького поета, переклавши, здебільшого, одну чи дві елегії, які включені певні поетичні видання [9]. За кількістю перекладів поезії Шеньє серед поетів-перекладачів XIX століття першими, без сумніву, є О.К. Толстой, В. Бенедиктов, І. Козлов, А. Фет.

Таким чином, саме О.С. Пушкін фактично є в Росії першим перекладачем та інтерпретатором поезії Андре Шеньє. Натомість його переклади найчастіше мають яскраво виражений характер власного творчого

сприйняття та віддзеркалюють індивідуальне поетичне переосмислення того чи іншого художнього образу. З цього приводу брат О. Пушкіна – Лев Сергійович Пушкін згадує: «Він перший в Росії і, здається, навіть у Європі належно поцінував його (Андре Шеньє)». [9, с. 670]

Джерела та література:

1. Белинский В. Г. Статьи о классиках / В. Г. Белинский. – М. : Худ. лит., 1970. – 608 с.
2. Блюменфельд В. Андре Шеньє / В. Блюменфельд // Андре Шеньє. Избранные произведения. – Ленинград : Худ. лит., 1940. – С. 3-18.
3. Мериме – Пушкин : Сборник / Сост. З.И. Кирнозе. – М. : 1987.
4. Поэзия Франции. Век XIX: Пер. с фр. / Сост. и вступ. статья С.Великовского. – М. : Худ. лит., 1985. – 484 с.
5. Пушкин А. С. Собрание сочинений в десяти томах. Том I. / А. С. Пушкин. – М. : Правда, 1981. – 416 с.
6. Пушкин А. С. Собрание сочинений в десяти томах. Том II. / А. С. Пушкин. – М. : Правда, 1981. – 416 с.
7. Сент-Бёв Ш. Матюрен Реньє и Андре Шеньє / Ш. Сент-Бёв // Литературные портреты. – М. : Худ. лит., 1970. – С. 67-82.
8. Томашевский Б. В. Пушкин и Франция / Б. В. Томашевский. – Ленинград : Сов. писатель, 1960. – 498 с.
9. Французская элегия XVIII – XIX вв. в переводах поэтов пушкинской поры : Сборник / Сост. В. Э. Вацууро. – М. : Радуга, 1989. – 688 с.
10. Французские стихи в переводе русских поэтов XIX – XX вв. / Сост., вступ. статья и комментарии Е. Эткинда. – М. : Прогресс, 1973.
11. Шор В. Е. Андре Шеньє / В. Е. Шор // Писатели Франции / Сост. Е. Г. Эткинд. – М. : Просвещение, 1964. – С. 262-276.
12. Эткинд Е. Французская поэзия в зеркале русской литературы / Е. Эткинд // Французские стихи в переводе русских поэтов XIX – XX вв. – М. : Прогресс, 1973.
13. Chénier A. Oeuvres complètes/ A. Chénier. – P. : Gallimard, 1989. – 1076 p.
14. Latouche H. de. Sur la vie et les ouvrages d'André Chénier / H. de Latouche// Французская элегия XVIII – XIX вв. в переводах поэтов пушкинской поры : Сборник / Сост. В. Э. Вацууро. – М. : Радуга, 1989. – С. 577-586.

Денисов Ю.С.

УДК 821.133.1(493)

МОИ БЕЛЬГИЙСКИЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ ВСТРЕЧИ

Аннотация. Данная статья представляет собой воспоминания автора о своей языковой стажировке в Бельгии и о знакомстве с бельгийским писателем Анри Корнелюсом, его жизни и творчестве. Также автор рассказывает о, пожалуй, главном произведении Корнелюса, романе «Вельзевул», раскрывает его содержание, основную идею и выделяет проблемы, поднятые в тексте. Этот роман чрезвычайно интересен и, в то же время, малоизучен в нашей стране. В этом и заключается научная новизна работы.

Ключевые слова: зарубежная языковая стажировка, личное знакомство с Корнелюсом, «Вельзевул» – вершина творчества автора, антирасистский роман.

Анотация. Дана стаття являє собою спогади автора про своє мовне стажування в Бельгії та про знайомство з бельгійським письменником Анрі Корнелюсом, про його життя та творчість. Також автор розповідає про, мабуть, головний твір Корнелюса, роман «Вельзевул», розкриває його зміст, основну ідею і виділяє проблеми, підняті в тексті. Цей роман надзвичайно цікавий і, в той самий час, маловивчений в нашій країні. У цьому і полягає наукова новизна цієї роботи.

Ключові слова: зарубіжне мовне стажування, особисте знайомство з Корнелюсом, «Вельзевул» – вершина творчості автора, антирасистський роман.

Summary. This article is the author's memories of his language training in Belgium and of the meeting with the Belgian writer Henri Cornelus, of his life and his works. The author visited Belgium in 1978 as a member of Soviet university delegation and met Cornelus on the literature exhibition where he struck up an acquaintance with him. The author also talks about, perhaps, the main Corneluse's work, the novel "Belzebuth", characterized as an anti-racist novel. This story is about an Algeria origin young man Achmed, who clashed with a French society. He had a terrible childhood, then – a terrible life. He was alone in that ugly, small-minded society. The author also reveals the main idea and identifies the problems raised in the text. Problems of relationship between emigrants and natives. This novel is very interesting and, at the same time, little-studied in our country. So this is the scientific novelty of this work. Besides, the author touches upon another Cornelus work, his book "Ceux de la dure patience", in which H. Cornelus describes the difficult life of fishermen, their fates and brave characters. In the end of the article, the author speaks about Corneluse's heritage. After his death, the international literary prize, named for his honour, was instituted.

Keywords: foreign language training, personal acquaintance with Cornelus, "Belzebuth" – the summit of literary works of the author, anti-racist novel.